

تغییرات در الگوی مصرف و تحولات در زندگی عشایری مطالعه موردی: منطقه

عشایری بازفت

حجت اله خدیری غریب وند^۱، حسین بارانی^۲، حمزه نور^۳، زهرا خسروانی^۴

چکیده

عشایر با توجه به شیوه معیشت و زندگی، شرایط خاص منطقه و بن بست جغرافیایی حداکثر وابستگی به منابع طبیعی دارند و جهت تامین نیازهای خود از منابع، حداکثر بهره برداری می کنند. با روند رشد و توسعه ساختارهای معیشتی جدیدی بوجود آمده است. وابستگی به منابع طبیعی در تامین علوفه دامی، سوخت، تامین دارو، غذا و مصالح ساختمانی در ساختار جدید تغییر کرده است. تغییر در الگوی مصرف، شیوه معیشت و کاهش پتانسل منابع تحولات عمده ای بوجود آورده است به طوری که شیوه غالب معیشت دامداری در حال افول و شیوه زندگی در حال دگرگونی و گذر می باشد ولی بهره برداری از منابع طبیعی به طور کامل از زندگی مردم حذف نشده است. مردم همچنان وابسته به منابع طبیعی می باشند. در وضعیت فعلی، روند منابع طبیعی رو به تخریب و زندگی مردم رو به فقرگرایش دارد. با وضعیت اجتماعی و اقتصادی مردم و روند بهره برداری موجود منابع طبیعی آینده خوشی برای منابع طبیعی پیش بینی نمی شود. نتایج این مطالعه حاصل تحقیقی در این خصوص در منطقه عشایری بازفت از توابع استان چهارمحال و بختیاری می باشد برای انجام این تحقیق مبادرت به مطالعه میدانی، انجام مصاحبه و تکمیل پرسشنامه گردید. آنچه در پی می آید حاصل مطالعات کتابخانه ای و

^۱ - دانشجوی کارشناسی ارشد مرتعداری، دانشگاه تربیت مدرس

^۲ - استادیار - دانشگاه گرگان

^۳ - دانشجوی کارشناسی ارشد آبخیزداری، دانشگاه دانشگاه تربیت مدرس

^۴ - دانشجوی کارشناسی ارشد بیابانزدایی - دانشگاه صنعتی اصفهان

منابع معتبر علمی و بازدید از منطقه بوده است. نتایج نشان داد با تحولات بوجود آمده مردم از لحاظ اجتماعی و فرهنگی ارتقاء پیدا کرده اند. از بسیاری مسائل مرتبط شناخت کافی دارند. همچنین از جایگاه منابع طبیعی در زندگی آگاهی دارند ولی وضعیت موجود آنها را مجبور به بهره برداری نامطلوب کرده است. با وضعیت اجتماعی و اقتصادی مردم گریزی از روند موجود نیست، جز این که گامهای اساسی در بهبود معیشت مردم برداشته شود و توجه بیشتری به مردم مناطق عشایری صورت گیرد نمی توان به پذیرش مشارکت مردم در حفاظت منابع طبیعی، عدم بهره برداری غیر مجاز و یا بهره برداری بی رویه توسط مردم امید داشت. به نظر می رسد چنانچه نیاز مالی و اقتصادی که اساسی ترین رکن حیات از هر انسان پایبند و مسولیت پذیر و دوست دار محیط زیست است دریغ شود، هر گونه رفتاری قابل پیش بینی است. بنابراین تلاش در جهت بهبود وضعیت معیشتی مردم و ارائه خدمات و امکانات مطلوب و درخور راهگشای مسائل و مشکلات موجود است.

کلمات کلیدی: شیوه معیشت، بهره برداری، اجتماعی و اقتصادی

مقدمه

زندگی در کره خاکی وابسته به منابع طبیعی است، وابستگی به منابع طبیعی به طور مستقیم و غیرمستقیم لازمه حیات جوامع بشری است. جوامع بشری اولیه از منابع طبیعی جهت رفع نیازهایشان بهره برداری می کرده اند. در حال حاضر پیشرفت بشر وابسته به بهره برداری از منابع مختلف می باشد به طوریکه بهره برداری از منابع طبیعی اهمیت زیادی در توسعه ملت ها دارد و باعث تغییر در استاندارد زندگی انسان ها شده است و در پی آن افزایش روز افزون جمعیت و بهره برداری بیش از حد منابع، تخریب اراضی و تغییر کاربریها را به دنبال داشته است (Shukla و Chandel، 2005). در خصوص بررسی شناخت منابع طبیعی از دیدگاه بهره برداران و میزان وابستگی آنها به منابع و تحلیل مسائل مرتبط با منابع طبیعی از جنبه های مختلف مطالعاتی (ساداتی نژاد، 1376؛ افصح و کیلی، 1378؛

ابراهیم پور، 1379؛ بدرقه، 1379؛ حسینی، 1381؛ ذوالفقاری، 1382؛) صورت گرفته است که در مواردی به مسائل اجتماعی و اقتصادی بهره برداران و ارائه راهکارهایی با توجه به واقعیتهای جامعه بهره بردارن پرداخته شده است.

عشایر بعنوان بهره بردارن اصلی در مناطق عشایری و ایستگی خاصی به منابع دارند و میزان وابستگی آنها حکایت از میزان بهره برداری آنان دارد از دیر باز تامین علوفه دامی، سوخت، تامین دارو، غذا و مصالح ساختمانی مردم به طور مستقیم و غیر مستقیم از منابع طبیعی بدست می آمد و تاکنون این روند ادامه دارد.

با شناخت منابع طبیعی، بهره برداران و آگاهی از نیازها و مسائل اجتماعی و اقتصادی می توان به بسیاری از مسائل و مشکلات منابع طبیعی مرتبط آگاهی یافت. منطقه عشایری بازفت از مناصق عشایری پنجگانه استان چهارمحال و بختیاری می باشد.

در خصوص جامعه بهره بردار روستایی و عشایری، مسائل منابع طبیعی و مشکلات اجتماعی و اقتصادی آنها تحقیقاتی (مهرابی، 1374؛ رحیم پور، 1375؛ ارزانی، 1378؛ رحیم پور، 1375؛ ه، 1379؛ رضایی، 1379؛ ابراهیم پور، 1379؛ رضوی، 1381؛ عبدالله پور 1381؛ بارانی، 1382؛ بریمانی، 1382؛ توکلی، 1383؛ خلیقی و همکاران، 1383) صورت گرفته است.

موضوع حاضر بررسی نقش تحولات در الگوی مصرف عشایری می باشد که الگو و زمینه ای جهت تحلیل جامع منابع طبیعی و مسائل اجتماعی و اقتصادی می باشد و از جنبه ای متفاوت مسائل منابع طبیعی در ارتباط با مردم و جامعه عشایری مورد بحث قرار می دهد.

مواد و روشها:

منطقه مورد مطالعه:

حوزه آبخیز(بخش) بازفت بین طول جغرافیایی 25° تا 34° 49° شرقی و عرض جغرافیایی 32° تا 39° شمالی قرار دارد این منطقه در رشته کوه زاگرس واقع شده است وبصورت دره دره دالان مانند است که از شامل به کوه لملمی و کهنو از شرق به زرد کوه از جنوب به کوه سفید از غرب به کوه تراز محدود می شود که از شرایط زیست محیطی واز تنوع اکو لوژیکی و فلورستیکی برخوردار است این منطقه از نظر تقسیمات سیاسی کشور جز استان چهارمحال وبختیاری و شهرستان کوهرنگ محسوب می شود بر اساس سرشماری 1375 جمعیت منطقه بازفت معادل 5353 نفر در قلب 856 خانوار تعداد 60 منطقه مسکونی به مرکزیت چمن گلی می باشد که 47 روستا داری جمعیت کمتر از 20 خانوار 10 روستا بین 20 تا 50 خانوار و 3 روستا بین 50 تا 150 خانوار جمعیت دارند(خورشیدی، 1382).

روش تحقیق:

با توجه به محدودیت زمانی جهت تحقیق جامع مطالعه حاضر با عنایت به مطالعات کتابخانه ای آشنایی قبلی با منطقه وبازدید و مطالعه میدانی صورت گرفت که ضمن بازدید جهت بررسی وتطبیق مطالعات کتابخانه ای تفسیر بر اساس واقعیات موجود در منطقه صورت گرفت.

نتایج و بحث

1- وضعیت منابع طبیعی منطقه در وضعیت موجود

با توجه به مصاحبه با مردم منطقه و بررسی و بازدید میدانی می توان دریافت، منابع طبیعی (گیاهی) منطقه اعم از جنگل و مرتع نسبت به گذشته وضعیت مطلوبی ندارد و با توجه به بهره برداریهای موجود در صورت ادامه روند فعلی آینده خوشایندی برای منابع طبیعی منطقه نمی توان پیش بینی نمود.

2- وابستگی به منابع طبیعی در ساختار جدید:

2-1- تغذیه دام

با تغییر الگوی معیشت، شیوه زندگی، تحولات اجتماعی از کوچ نشینی به یکجانشینی، دامداری ثابت جایگاه خاصی در مناطق عشایری پیدا کرد. در حال حاضر دام در مناطق عشایری علاوه بر تغذیه از منابع طبیعی موجود (جنگلی و مرتعی) و چرا در طبیعت به دلیل عدم تامین توسط منابع موجود نیاز به تغذیه دستی (غیر از منابع طبیعی) دارد.

2-2- تامین سوخت

بهره برداری سوختی از منابع طبیعی حاصل تغییر الگوی معیشت و وضعیت اجتماعی و اقتصادی مردم مناطق عشایری است. کاهش روند کوچ نشینی و افزایش اسکان در مناطق عشایری، عدم کفاف و هزینه بر بودن سوخت فسیلی وابستگی آنها به منابع طبیعی را افزایش داده است و همچنان چوب بری و قطع درختان صورت می گیرد.

2-3- تامین مواد غذایی

تحولات جدید در تامین مواد غذایی مردم مناطق عشایری و روستایی نقش عمده ای داشته است با ورود صنایع غذایی حاصل کارخانه جات (تبدیلی ماشینی) به مناطق عشایری، وابستگی به این منابع

به دلیل سهولت دسترسی و حاضر و آماده بودن آنها زیاد شد و مورد استقبال مردم قرار گرفت. ولی با این وجود منابع گیاهی و دامی همچنان از ارکان تامین غذایی مردم منطقه می باشد به طوریکه با منابع غذایی محلی خو گرفته اند و وابستگی اجتناب ناپذیر است..

2-4- مواد دارویی و صنعتی

در حال حاضر میزان بهره برداری به دلیل کاهش بهره وری منابع طبیعی گیاهی و کاهش تولیدات دامی، نسبت به گذشته کمتر شده است هر چند هنوز بهره برداری هایی صورت می گیرد ولی صرفه اقتصادی ندارد. برخی منابع گیاهی منطقه به طور سنتی تاکنون چایگاه خود را در بین مردم حفظ کرده است و روند تحولات نتوانسته است آن را از ندگی مردم حذف کند.

2-5- صنایع دستی

در حال حاضر صنایع دستی روستایی و عشایری چندان رونقی ندارد. چنان چه عدم نیاز به این صنایع را به دلیل ورود صنایع ماشینی باشد. ولی کاهش پتانسیل منابع طبیعی، تغییر منابع تامین درآمد، تغییر الگوی زندگی و شیوه معیشت و.... هر کدام به نحوی بر صنایع دستی عشایر و روستایی تاثیر گذاشته است به طوری که کم کم از زندگی مردم حذف می شود که علی رغم تاثیر مثبت در حفظ فرهنگ بومی به عنوان خرده فرهنگ می تواند در رونق صنعت گردشگری نقش مهمی ایفا نماید که حذف آن چندان خوشایند نخواهد بود. چنانچه با منابع جدید صنایع دستی عشایر حفظ شود. می تواند در بهبود معیشت و حفظ ساختار فرهنگی مردم نقش عمدهای داشته باشد.

2-6- مصالح ساختمانی

ورود مصالح ساختمانی با استحکام بیشتر نه تنها چادر سیاه که از صنایع دستی عشایر است را از صنایع دستی تقریباً حذف کرده است. بلکه خانه های سنتی با مصالح چوب، کاه و گل که مربوط به عشایر نیمه کوچنده و یا در بعضی موارد عشایر اسکان خود جوش است جای خود را به خانه های با

استحکام و مصالح آجر، تیر آهن و سیمان داده است. حذف مصالح ساختمانی و تحولات در راستای تامین مصالح به غیر از منابع بومی را باید فال نیک گرفت به طوری که از منابع عمده تخریب کاسته شده است. هر چند مواردی وجود دارد ولی می تواند کم کم حذف شود.

نتیجه گیری

با توجه به مواد یاد شده. در برخی موارد تغییر و تحولات را باید به فال نیک گرفت به طوریکه در کاهش روند تخریب نقش داشته اند ولی در مواردی تحولات نتوانسته است تغییرات اساسی ایجاد نماید به طوری که انتظار می رود با رشد آگاهی و تحولات بوجود آمده مردم در بهره برداری از منابع تغییر یابند ولی در عمل چنین چیزی دیده نمی شود و مردم همچنان رویه خود را برای حفظ حیات ادامه می دهند. با وضعیت اجتماعی و اقتصادی مردم گریزی از آن نیست و جز این که گامهای اساسی در بهبود معیشت مردم برداشته شود و توجه بیشتری به مردم مناصق عشایری صورت گیرد نمی توان به پذیرش مشارکت مردم در حفاظت منابع طبیعی، عدم بهره برداری غیر مجاز و یا بهره برداری بی رویه توسط مردم امید داشت بنابراین می توان گفت شاید تنها مشارکت مردم، آموزش، آگاهی دادن و متوسل شدن به اجرای مواد قانونی موثر و مفید نباشد، بلکه تلاش در جهت بهبود وضعیت معیشتی مردم و ارائه خدمات و امکانات مطلوب و درخور راهگشای مسائل و مشکلات موجود است.

پیشنهادها

- 1- برقراری ارتباط با مردم و مد نظر قرار دادن ویژگیهای اجتماعی فرهنگی مردم به عنوان یکی از ابعاد کلیدی و هسته های اساسی منابع طبیعی
- 2- وضع قوانین سازگار با مسائل عرفی - سنتی و با پشتوانه اجرایی
- 3 توجه به نقش عوامل فرهنگی و دانش و رویه های بومی روستائیان و عشایری در کنار عوامل فنی و به کارگیری در برنامه ریزی مربوط به مدیریت منابع طبیعی

4- پذیرش تحول در نظام تولید، الگوی مصرف، تغییر نظام های معیشتی و توسعه دامداری صنعتی پیشرفته.

5- توسعه گردشگری با توجه به ویژگیهای جغرافیایی مناطق عشایری با جاذبههای زیبای طبیعی، صنایع دستی و ...

منابع

1- ابراهیم پور م.، (1379) عوامل انسانی موثر بر تخریب جنگلها و مراتع با تاکید بر منطقه زاگرس مجله جهاد 223-233 (19) ص

2- ارزانی ح.، سنجری غ.، (1378) بررسی مراتع عشایر کوچ رو سیستانی به منظور دستیابی به تعادل پایدار دام و مرتع مجله منابع طبیعی ایران (2) 52 ص 3-18

33- ازوجی ع.، (1376) بهره برداری اقتصادی از جنگل در ایران مجله جهاد 202-203 (17) ص 4-3

4- افصح و کیلی ا.، باباخانلو ب.، اسدی ه.، (1380) بهره برداری غیر مرتعی از مراتع در راستای استفاده بهینه از منابع زیست محیطی مجله جهاد 246-247 (21) ص 48-57

5- بارانی ح.، مهربانی ع ا.، مقدم م ر.، فرهادی م.، (1382) بررسی الگوی زمانی و مکانی چرا در البرز شرقی مجله منابع طبیعی ایران (1و2) 56 ص 117-128

6- بدرقه ع.، (1379) بررسی اهمیت و نقش ترویج منابع طبیعی و مشکلات آن در سازمان جنگلها و مراتع کشور مجله جهاد 234-235 (19) ص 11-20

8- بریمانی ف.، (1382) عشایر کوچنده سیستانی در چنبره تنگناهای محیطی و تحدیدهای انسانی فصلنامه تحقیقات جغرافیایی (4) 18 ص 93-104

9- بیک محمدی ح.، (1380) ساختار اقتصادی و معیشتی ایل بختیاری مطالعه موردی طوایف موری و قندعلی نشریه علمی فنی سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح 38(12) ص 59-64

- 10- ترک نژاد ا.، شیخی ع.، نجار فیروز رجایی م.، (1374) پیش درآمدی بر محاسبه ارزش اقتصادی منابع طبیعی تجدید شونده مجله جنگل و مرتع (26). ص 26-32
- 11- توکلی ج.، (1383) فقر روستایی و تخریب محیط زیست در کشورهای در حال توسعه فصلنامه روستا و توسعه (1) 7 ص 113-144
- 12- ذوالفقاری س ش.، محبوبی ا.، (1382) نقش سازمانهای غیر دولتی در ترویج فرهنگ منابع طبیعی مجله جهاد 259 (23). ص 103-107
- 13- رحیم پور پ.ف.، (1376) منابع طبیعی تجدید شونده پوشش گیاهی و سوخت فسیلی در مناطق عشایری جهاد 194 (17). ص 27-32
- 14- رضایی ج.، (1379) بررسی علل و عوامل عمده تخریب مراتع در استان ایلام مجله جهاد 232-233 (19) ص 41-49
- 14- رضوی س م.، (1381) بررسی اقتصادی مهمترین سوختههای مصرفی عشایر شهرستان سمنان جهاد 255 (22). ص 66-73
- 15- جمعه پورم.، (1375) ترویج آبخیز داری و جنبه های مختلف اقتصادی و اجتماعی و سیاسی آن مجله جهاد 184-185 (16)
- 16- خلیقی ن.، قاسمی تاج م ح.، (1383) بررسی تاثیر مسائل اقتصادی و اجتماعی بر میزان مشارکت دامداران در طرحهای مرتعداری (شمال استان گلستان) مجله علوم کشاورزی و منابع طبیعی 11 (1) ص 181-191
- 17- حسینی ابری (1372) "بشاگرد" فقر محیطی یا فراموش شدگی سیاسی، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی (3) 8 ص 72-88
- 18- حسینی س م.، (1381) امکان سنجی ایجاد سازمانهای غیر دولتی حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی مجله محیط شناسی 31 ص 105-114

19-خورشیدی م، انصاری ن، (1382) شناخت اگاهی عشایر و روستائیان نسبت به تخریب منابع طبیعی و عوامل آن در دهستان بازفت استان چهار محال و بختیاری. فصلنامه پژوهشی تحقیقات مرتع و بیابان ایران 10(1) ص 95-109

20-ساداتی نژاد س ج، (1376)آبخیزداری رهیافتی برای اشتغالزایی و فقر زدایی در مناطق روستایی مجله جهاد 196-197 (17) .ص 26-

19-لطف اله زاده د،، خلخالی ع،، (1381) نقش مدیریت دام در حفاظت آب، خاک و پوشش گیاهی. فصلنامه پژوهشی تحقیقات مرتع و بیابان ایران جلد 9 ص 959-974

21-عبداله پورم،، (1381)تخریب جنگلها و بروز سیل مجله جهاد 248-249 (22) .ص 74 – 79

22-مهرابی ع ا،، (1369) بررسی تغییرات کوچ و کاهش وزن دام در اقتصاد دامداری و مرتع مجله منابع طبیعی ایران 44 ص 69-80

23-نجفی، (1383) نقش عشایر در توسعه اقتصادی ایران فصلنامه توسعه و روستا 7(4) ص 1-19

7-یعقوبی ج،، (1381) نقش عوامل فرهنگی در حفاظت از منابع طبیعی مجله جهاد 251-250 (22) ص 14-19

Shukla RS., Chandel RS., 2005: A text Book of plant ecology, tenth Revised Edition 538